

PAWEŁ GAŚIOREK
*Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Białymstoku*

FUNKCJONOWANIE GOSPODARSTW ROLNYCH W PRZYGRANICZNYCH GMINACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA BIAŁOSTOCKIEGO*

Województwo białostockie, typowo rolnicze, było do końca 1998 roku jednym z większych obszarowo województw w kraju. Zmiany zapoczątkowane w latach dziewięćdziesiątych zasadniczo odmieniły warunki funkcjonowania gospodarstw rolnych. Jego niska rolnicza efektywność ekonomiczna decyduje w znacznej mierze o sytuacji dochodowej mieszkańców wsi. Do szczególnych obszarów należą tereny przygraniczne. Coraz bardziej „otwierające” się granice oraz wizja że, tereny te staną się przyszlą granicą Unii Europejskiej, to wielkie wyzwanie i szansa dla mieszkańców, jak również samego procesu przemian strukturalnych na przygranicznych obszarach wiejskich.

W celu poznania niektórych aspektów oraz kierunków zmian jakie mogą zajść w najbliższym okresie na tych terenach, w pierwszym kwartale 1998 roku przeprowadzono badania ankietowe w gospodarstwach chłopskich funkcjonujących w 15 gminach położonych przy granicy polsko-białoruskiej. Rozmieszczenie ankietowanych gmin przedstawia zamieszczona mapka.

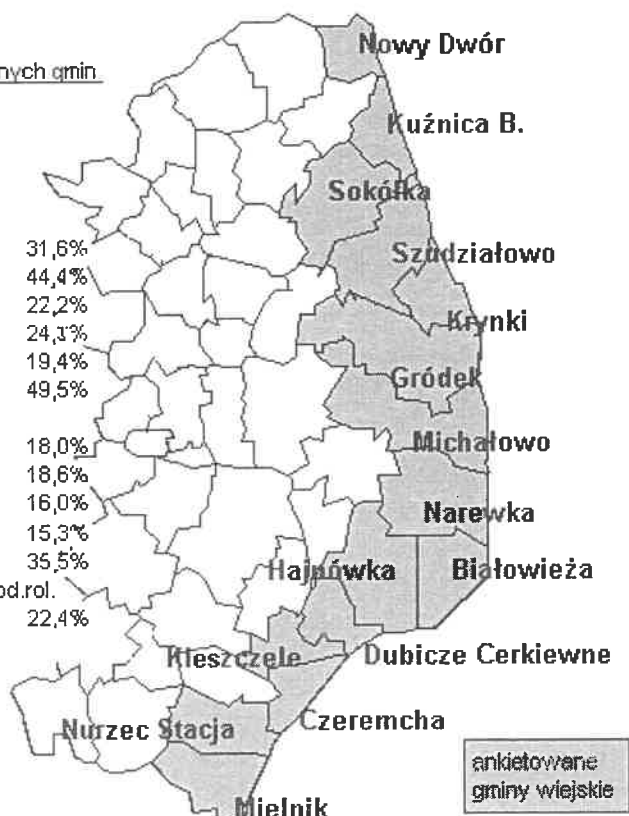
Celem badań była próba odpowiedzi na następujące pytania:

- Jakież są postawy i zamierzenia rolników w dziedzinie zmian i modernizacji swoich gospodarstw, w dostosowaniu ich do zmieniających się potrzeb rynku?
- Jakież grupy gospodarstw można wyodrębnić z punktu widzenia ich zdolności do podejmowania skutecznych zmian dostosowawczych?
- Co proponują sami rolnicy na najbliższe lata, dotyczy to gospodarstwa rolnego, jego rozwoju, poszukiwań dodatkowych źródeł dochodu?
- Jaki mają stosunek rolnicy ankietowanych gospodarstw do problemu wstąpienia naszego kraju w strukturę Unii Europejskiej?
- Określenie modelu grup obszarowych gospodarstw na obszarze analizowanych gmin.

* Artykuł opracowano na podstawie wyników badań ankietowych przeprowadzonych przez autora w 1998 r.

Charakterystyka ankietowanych gmin
wiejskich, udziału w
województwie (w%)

Ogółem powierzchnia:	318.507 ha	31,6%
w tym: UR	261.232 ha	44,4%
GO	83.692 ha	22,2%
Ł	31.622 ha	24,3%
P	15.121 ha	19,4%
Lasy	159.567 ha	49,5%
Pogłowie zwierząt (szt):		
bydło	50414	18,0%
krowy	26979	18,6%
trzoda	56979	16,0%
kozy	4947	15,3%
owce	10259	35,5%
Ilość indywidualnych gospod.rol.	11713	22,4%

Próbie odpowiedzi na te pytania przedstawiono na przykładzie gospodarstw, w których przeprowadzono badania ankietowe. Objęto nimi łącznie 829 gospodarstw, w 308 wsiach na obszarze 15 gmin wiejskich. Średnio co 14 gospodarstwo, w każdej gminie wiejskiej, zostało objęte badaniem.

Właściciele około 50% gospodarstw nie zamierzają zmieniać obszaru gospodarstwa. Dotyczy to głównie, bo około 61,7% gospodarstw, od 1 do 10 ha UR. Zwiększyć swój obszar chce natomiast 1/3 gospodarstw z grupy powyżej 10 ha, zmniejszyć natomiast co dwunaste gospodarstwo, głównie z grupy mniejszych obszarowo (tab.1 i 1 a).

W wyniku potencjalnych zmian może nastąpić nieznacznie zwiększenie średniej powierzchni gospodarstw w badanych gminach. Zmiany prowadzić będą do koncentracji ziemi w większych gospodarstwach. O ile w roku 1998 w badanych gospodarstwach powyżej 15 ha znajdowało się 77,7% UR, to w niedalekiej perspektywie, jak deklarują ankietowani, będą oni użytkowali już 86% UR. Należy sądzić, że procesy koncentracji ziemi w większych obszarowo gospodar-

stwach będą w przyszłości utrzymywały się. Do takiej tezy upoważnia analiza odpowiedzi na pytania o zamierzeniach rolników odnośnie obszaru gospodarstwa. Wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa zwiększa się udział rolników, którzy deklarują chęć jego powiększenia w najbliższych 5 latach, a zmniejsza się udział deklarujących zmniejszenie obszaru (tab. 1).

Tabela 1

Wybrane dane o strukturze obszarowej gospodarstw i tendencjach
w zakresie zmian obszarowych

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR						Razem
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	
Liczba gospodarstw na obszarze gminy wiejskiej							
Nowy Dwór	43	160	211	111	78	32	635
Kuźnica Białostocka	195	338	186	80	61	17	877
Sokołka	260	533	460	225	122	23	1623
Szudziałowo	249	267	192	83	61	16	868
Krynki	193	126	85	34	27	20	485
Gródek	370	233	111	46	27	14	801
Michałow	403	322	242	106	67	31	1171
Narewka	501	326	104	40	17	1	989
Białowieża	214	42	4	2	1	1	264
Hajnówka	334	272	155	55	33	14	863
Dubicze Cerkiewne	144	232	148	57	31	5	617
Kleszczele	113	157	125	53	23	8	479
Czeremcha	377	163	34	16	4	2	596
Nurzec tacja	270	381	165	37	15	12	880
Mielnik	169	264	84	29	9	10	565
Ogółem	3835	3816	2306	974	576	206	11713
Średni obszar gospodarstwa w ha UR w grupach obszarowych na terenie gminy wiejskiej							
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Ogółem
Nowy Dwór	2,70	8,00	12,30	17,16	26,90	35,97	14,63
Kuźnica Białostocka	2,94	7,47	12,15	16,90	25,65	37,91	10,17
Sokołka	2,89	7,65	12,19	17,04	24,99	31,82	11,03
Szudziałowo	2,32	7,60	12,09	17,00	27,04	47,66	10,08
Krynki	2,48	7,57	12,28	17,21	26,26	54,02	9,93
Gródek	6,93	7,27	12,27	17,26	26,26	73,86	8,11
Michałow	2,47	7,21	12,20	17,37	27,45	41,37	9,59
Narewka	2,49	7,07	12,16	16,93	22,82	52,00	6,00
Białowieża	2,22	6,81	11,75	16,50	22,14	39,86	3,42
Hajnówka	2,61	7,26	12,12	17,15	26,80	48,33	8,38
Dubicze Cerkiewne	2,69	7,49	11,94	17,51	24,75	32,14	9,31
Kleszczele	2,73	7,60	12,24	17,08	26,74	33,21	9,95
Czeremcha	2,38	6,71	12,00	17,13	27,00	31,00	4,76
Nurzec Stacja	2,87	7,43	11,99	16,86	27,20	46,41	8,15
Mielnik	3,02	7,28	12,02	16,97	29,53	37,42	8,10
Średnia powierzchnia	2,74	7,36	12,11	17,07	26,10	42,87	8,77

Tabela 1 a

Charakterystyka ankietowanych gospodarstw

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Ogółem	
Liczba gospodarstw	158	158	147	140	118	108	829	111
Średni obszar w ha UR	3,25	7,53	12,77	17,33	25,06	59,83	18,40	15,93
Rolnicy, którzy w najbliższym czasie przewidują (%), w grupach obszarowych gosp. w ha UR								
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	G. z d. dz.
Zwiększyć obszar	16,5	19,0	27,2	37,9	33,1	38,9	27,7	20,7
Nie zmieniać obszaru	61,4	62,0	49,7	34,3	53,4	48,1	52,0	64,0
Zmniejszyć obszar	12,0	10,8	8,8	10,7	1,7	2,8	8,4	6,3
Brak odpowiedzi	10,1	8,2	14,3	17,1	11,8	10,2	11,9	9,0

* Skrót G. z d. dz. oznacza gospodarstwa z dodatkową działalnością pozarolniczą.

Źródło: Wojewódzki Urząd Statystyczny. Powszechny spis rolny 1996. Białystok 1998. Obliczenia własne na podstawie badań ankietowych.

Takie zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw mają swoje przyczyny ekonomiczne. Większe gospodarstwa są silniejsze ekonomicznie i posiadają lepsze wyposażenie techniczne. Powiększenie ich obszaru spowoduje obniżenie kosztów utrzymania maszyn i urządzeń. Gospodarstwa mniejsze obszarowo, słabo wyposażone technicznie nie są w stanie same powiększyć swojego potencjału.

Miedzy powierzchnią gospodarstwa a zasobami pracy i w działalności pozarolniczej zachodzą określone zależności (tabela 2 i 2 a).

Tabela 2

Wybrane dane o czynniku pracy w gospodarstwach strefy przygranicznej

Liczba osób w rodzinie	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	
ogółem; w tym w wieku:	3,66	3,96	3,97	4,31	4,82	5,06	4,23	4,18
produkcyjnym	2,17	2,15	2,07	2,36	2,52	2,41	2,26	2,20
poprodukcyjnym	0,61	0,68	0,69	0,86	0,98	0,89	0,77	0,86
przedprodukcyjnym	0,88	1,13	1,21	1,09	1,32	1,76	1,20	1,27

* Skrót jak tabela 1

Źródło: jak tabela 1.

Jak wynika z danych w tabelach 2 i 2a w miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa:

- zwiększa się liczebność osób zamieszkających w gospodarstwie domowym,
- zmniejsza się liczba osób pracujących poza gospodarstwem rolnym stale, dorywczo lub na własny rachunek,
- zmniejsza się udział osób, które otrzymują rentę lub emeryturę.

Tabela 2a

Wybrane dane o czynniku pracy w gospodarstwach strefy przygranicznej

Osoby dorosłe pracujące poza gospodarstwem na 100 ha UR	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	
stale	16,53	4,29	1,76	1,32	0,71	0,31	1,59	1,85
sezonowo	3,11	0,59	0,48	0,66	0,20	0,12	0,41	1,40
dorywczo	4,47	1,68	0,59	0,62	0,27	0,14	0,56	0,90
działalność na własny rachunek	2,14	0,76	0,16	0,37	0,14	0,03	0,25	1,80
otrzymujące rentę, emeryturę	14,39	7,23	4,47	2,56	1,79	1,05	2,80	3,20
gotowe podjąć pracę poza gospodarstwem	3,70	1,51	0,43	0,41	0,24	0,06	0,43	0,39

Źródło: jak tabela 1.

Takie zależności wynikają z charakteru gospodarstw rolnych oraz możliwości wykorzystania zasobów pracy. Im mniejsze gospodarstwo, tym możliwości uzyskania odpowiedniego dochodu rolniczego są mniejsze. Zmusza to ludność z tych gospodarstw do aktywności zawodowej poza gospodarstwem rolnym. Wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstwa zasoby pracy zwiększają się. Świadczy o tym nie tylko liczebność rodzin, ale i struktura demograficzna ludności (tabela 2).

W małych obszarowych gospodarstwach mniej jest osób w wieku przedprodukcyjnym, ale także w wieku poprodukcyjnym. W badanej grupie 18,2% gospodarstw użytkowanych było przez samotne małżeństwa, samotnych emerytów i inne samotne osoby.

Wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa zmniejsza się także udział rodzin, w których członkowie otrzymują renty i emerytury. Wynosił on w grupie od 1-5 ha 14,4%, 5-10 ha 7,2%, 10-15 ha 4,5%; 15-20 ha 2,6%; 20-30 ha 1,8% i powyżej 30 ha 1%. W gospodarstwach gdzie jest prowadzona działalność pozarolnicza wskaźnik ten kształtował się na poziomie 3,2%.

Gospodarstwa mniejsze obszarowo mają charakter socjalny, czy wręcz działkowy, dla właścicieli i ich rodzin. Ludność z tej grupy gospodarstw nie jest zainteresowana w przedsięwzięciach prowadzących do zwiększania ich obszaru i rozszerzenia produkcji rolniczej. W tej grupie gospodarstw największy jest odsetek kierowników, którzy nie są zainteresowani zwiększeniem obszaru gospodarstwa oraz tych którzy przewidują zmniejszenie obszaru (tab. 1 a).

Liczba osób zainteresowana podjęciem pracy poza gospodarstwem zwiększa się wraz ze zmniejszeniem jego obszaru. W najmniejszych obszarowo gospodarstwach (1-10 ha) takiej ludności jest około 5 osób na 100 ha UR.

Liczbę osób gotowych podjąć pracę poza gospodarstwem w badanej populacji gospodarstw w stosunku do osób w wieku produkcyjnym można oszacować na około 3,73%. Udział ten można nazwać stopą ukrytego bezrobocia w badanej

próbie gospodarstw. Stopa ta zmniejsza się w większości wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa. W grupie gospodarstw 1-5 ha wynosi 5,25%, 5-10 ha 6,77%; 10-15 ha 2,65%; 15-20 ha 3,04%; 20-30 ha 2,38% i powyżej 30 ha 1,49%.

Oprócz cech o charakterze ilościowym w działalności gospodarczej ważne znaczenie mają kwalifikacje osób. Tylko 33,2% kierowników, zwłaszcza najmniejszych gospodarstw, posiada wykształcenie podstawowe, a 64,1% ma zawodowe i średnie (tabela 2 b).

Tabela 2 b

Wybrane dane o czynniku pracy w gospodarstwach strefy przygranicznej

Kierownicy gospodarstw z wykształceniem (w %)	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	G. z d. dz.*
Podstawowe	39,75	45,22	33,10	39,69	21,88	19,63	33,21	15,32
Zawodowe rolnicze	4,97	14,01	21,38	20,61	34,38	28,97	20,72	16,22
Zawodowe nierolnicze	32,92	26,75	26,21	21,37	22,66	21,50	25,23	40,54
Pełne średnie	21,12	12,74	17,93	16,03	18,75	25,23	18,63	24,32
Wyższe rolnicze	0,62	0,64	1,38	2,29	1,56	2,80	1,55	2,70
Wyższe nierolnicze	0,62	0,64	0,00	0,00	0,78	1,87	0,65	0,90

Źródło: Badania ankietowe, obliczenia własne.

Znaczny odsetek gospodarstw małych obszarowo użytkują osoby mające zawodowe i średnie wykształcenie, a także posiadające stałą pracę poza rolnictwem. Duży jest także udział kierowników gospodarstw pobierających emerytury i renty.

Tabela 2 c

Wybrane dane o czynniku pracy w gospodarstwach strefy przygranicznej

Wiek kierowników (lata) odsetek	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	G. z d. dz.*
Do 30 lat	5,7	3,8	11,6	7,8	10,2	14,8	8,6	7,2
30-45 lat	33,5	43,0	43,5	34,3	55,9	60,2	43,9	61,3
45-60 lat	50,0	44,3	39,5	53,6	31,4	23,1	41,5	27,0
Powyżej 60 lat	10,8	8,9	5,4	4,3	2,5	1,9	6,0	4,5

Źródło: jak tabela 2 b.

Potencjał produkcyjny oraz różny wiek i wykształcenie kierowników gospodarstw powodują zróżnicowanie reakcji na zmieniające się warunki gospodarowania. Za miarę aktywności kierowników gospodarstw w naszych badaniach przyjęto działania w zakresie inwestycji i planów na najbliższe 5 lat.

Tabela 3

Aktywność kierowników gospodarstw w latach 1994-1998 (w %)

Gospodarstwa, w których kierownik	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	
nie podejmował żadnych inwestycji	100,0	90,2	86,7	84,7	73,3	67,7	83,8	87,5
podejmował inwestycje	0,0	9,8	13,3	15,3	26,7	32,3	16,2	13,5

Źródło: jak tabela 2 b.

Najbardziej aktywni, w poszukiwaniu rozwiązań przystosowujących gospodarstwo do zmiennych warunków rynkowych i produkcyjnych, są kierownicy większych obszarowo gospodarstw.

W analizowanym okresie w ponad 87% większych gospodarstw ponoszono nakłady inwestycyjne, a kierownicy ich mają plany - zamierzenia na najbliższe 5 lat. Najgorsza sytuacja występuje w grupie gospodarstw do 5 ha. W tej grupie nie inwestowano w żadnym badanym gospodarstwie. W grupie od 5 do 10 ha, w 90% gospodarstw nie przeprowadzono inwestycji, a rolnicy nie mają planów na przyszłość. Takich gospodarstw w analizowanych 15 gminach jest ogółem ponad 65%, przy czym im mniejsze obszarowo grupa gospodarstw, tym odsetek ich jest większy. Również w grupie gospodarstw z dodatkową działalnością występują takie, w których w analizowanym okresie nie inwestowano, a ich kierownicy nie mają planów na przyszłość.

Wśród planów na najbliższe lata dominuje wzrost produkcji rolniczej. Dotyczy to głównie gospodarstw większych obszarowo. Zamierzenia takie deklarują rolnicy z gospodarstw powyżej 10 ha, a tylko co 10-te z gospodarstw poniżej 5 ha. Największy odsetek rolników zamierzających ograniczyć produkcję występuje wśród rolników z gospodarstw najmniejszych obszarowo (co 10 rolnik z gospodarstw do 5 ha).

Aktywność kierowników gospodarstw w dokonywaniu zmian w strukturze potencjału produkcyjnego gospodarstw zależna jest nie tylko od siły ekonomicznej gospodarstwa, ale także wieku kierownika-właściciela gospodarstwa rolnego.

Z ankietyzacji wynika że, najbardziej aktywni w inwestowaniu byli rolnicy w wieku do 45 lat. W ponad 3/4 gospodarstw, kierowanych przez starszych wiekiem rolników, nie podejmowano żadnych inwestycji, a tylko 15% kierowników podejmowało działania w zakresie zmian struktury produkcji, w celu utrzymania lub poprawy sytuacji dochodowej.

Aktywność kierowników gospodarstw w dziedzinie inwestycji i zmian struktury czynników powiązana jest także z charakterem gospodarstwa (tab. 4).

Tabela 4

Aktywność kierowników gospodarstw rolnych w poszukiwaniu sposobów
przezwyciężenia trudności w gospodarowaniu w latach 1994-1998,
wg charakteru gospodarstw (w %)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa, w którym dochód stanowi % dochodu osobistego		
	>90 %	50 do 90 %	>50%
Ilość gospodarstw w %	48,7	26,7	24,5
Gospodarstwa, w których kierownik:			
Nie podejmował inwestycji	73,9	86,6	91,7
Podejmował inwestycje	26,1	13,4	8,3
Gospodarstwa, w których kierownicy w najbliższych latach zamierzają:			
Nie podejmować żadnych działań	11,3	48,6	80,1
Podjąć nową działalność poza rolniczą	12,2	6,8	7,3
Rozwinąć dotychczasową działalność poza rolniczą	1,8	5,7	9,7
Zwiększyć produkcję rolniczą	74,7	38,9	2,8

Źródło: badania ankietowe, obliczenia własne.

Ludność posiadająca dochody spoza rolnictwa, które dominują w dochodach osobistych, jest mało aktywna w dokonywaniu zmian w gospodarstwie rolnym. W 2/3 takich gospodarstw nie dokonano żadnej inwestycji, a ich użytkownicy nie mają również konkretnych planów w tym zakresie na najbliższe lata. Produkcją rolniczą i jej zwiększeniem zainteresowani są głównie rolnicy z gospodarstw, w których dochody pochodzą z rolnictwa.

Wśród ogółu rolników deklarujących zwiększenie obszaru 65,5% to rolnicy z gospodarstw o dochodach z produkcji rolniczej, a tylko 35,5% o powierzchni poniżej 10 ha UR.

Ważną dziedziną aktywności i przedsiębiorczości rolników prowadzącą do zwiększenia dochodów jest podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej. Rodzaje podjętej działalności pozarolniczej były różnorodne, można je skupić w poniższe grupy wyodrębnione według ilościowego występowania:

- Handel artykułami przemysłowo-spożywczymi
- Produkcja i sprzedaż artykułów rolnych
- Produkcja i sprzedaż artykułów przemysłowych
- Zakłady remontowo-budowlane
- Punkty gastronomiczne
- Przetwórstwo rolno-spożywcze
- Inne rodzaje działalności głównie z zakresu rzemiosła (rękodzieło ludowe)

Ich struktura przedstawiała się następująco; działalność handlowa stanowiła 43%, usługowa 35%, rzemiosło 19% a 3% to przetwórstwo.

Z badań wynika, że w niewielu gospodarstwach (co w ósmym gospodarstwie) prowadzona jest działalność pozarolnicza. Mały jest też udział gospodarstw (10,2%), w których taką działalność zamierza się rozwijać. Jeżeli zamiary deklarowane przez rolników będą urzeczywistniane, to zaczną się wyraźnie kształtować trzy zasadnicze grupy gospodarstw. Pierwsza grupa, najbardziej liczna, to gospodarstwa mało obszarowe; ludność tej grupy nie jest zainteresowana zwiększeniem produkcji rolniczej. Wraz z rozwojem gospodarki rynkowej grupa ta będzie coraz mniej liczyła się w podaży tradycyjnych produktów rolnych i popycie na przemysłowe środki do produkcji.

Drugą grupę będą tworzyły gospodarstwa oparte na pracy rodziny, które łatwo przystosowują się do zmiennych warunków rynkowych i produkcyjnych. Cechuje je dość trwałe powiązanie z rynkiem. Obecnie są to najczęściej większe obszarowo gospodarstwa, chociaż z niedostatku środków finansowych nie są zdolne powiększać swój potencjał produkcyjny i ekonomiczny. W grupie tej będą koncentrować się zasoby ziemi i środków produkcji. Będą one miały, w miarę stabilizacji opłacalności produkcji rolnej, coraz większy udział w podaży produktów rolnych, chociaż ich rozwój w dużej mierze uzależniony będzie od polityki rolnej i pomocy ze strony państwa.

Trzecią grupą, dotychczas najmniej liczną, są gospodarstwa, w których oprócz produkcji rolniczej występuje działalność pozarolnicza. Aktualna polityka, zwiększania liczebności tej grupy gospodarstw, jest jedną z szans polepszenia sytuacji dochodowej ludności użytkującej takie gospodarstwa rolne.

Jednym z celów badań była próba dokonania przez rolników oceny przemian w warunkach reformowania gospodarowania. Ta ocena, w obecnych warunkach gospodarowania, dokonana przez rolników w badanych gminach jest bardzo zróżnicowana (tab. 5 i 6).

Najgorzej gospodaruje się rolnikom z grup obszarowych (1-15 ha), gospodarstwa takie nie mają dość sił wewnętrznych, w postaci akumulacji, aby się zmodernizować i walczyć o przetrwanie. Według opinii wielu ekonomistów, gospodarstwa tej grupy przechodzą, albo do grupy rozwojowej albo stają się pomocniczymi. Stosunkowo najlepiej obecne warunki gospodarowania oceniają rolnicy z gospodarstw większych obszarowo (powyżej 15 ha) oraz rolnicy, którzy podjęli dodatkową działalność pozarolniczą.

Ocena warunków gospodarowania zróżnicowana jest nie tylko w grupach obszarowych, ale jest także zależna od wieku kierownika gospodarstwa. Wśród tych, którzy ukończyli 45 lat, tylko 6,9% wyraża opinię, że obecnie gospodaruje się lepiej niż przed 1994 r. Wśród rolników starszych odsetek tak oceniających warunki gospodarowania wynosi 0,4%. W obecnych warunkach gospodaruje się gorzej, w porównaniu z warunkami sprzed 5 lat - uważa 72% rolników w wieku poniżej 45 lat i 85% w wieku powyżej 45 lat. Obecnie młodzi rolnicy rozpoczynający gospodarowanie mogą otrzymać pomoc na modernizację swoich gospo-

darstw, korzystając z kredytów preferencyjnych, z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Tabela 5

Opinie rolników o obecnych warunkach gospodarowania, w porównaniu z opiniami sprzed pięciu lat, w grupach obszarowych gospodarstw

Obecnie gospodaruje się:	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR						Suma	G. z d. dz.*
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30 ha		
Znacznie lepiej	0,12	0,00	0,12	0,72	0,72	1,45	3,14	2,70
Nieco lepiej	1,45	1,81	2,17	2,05	2,65	2,65	12,79	10,81
Tak samo	3,50	4,46	3,02	3,26	2,41	2,29	18,94	17,12
Nieco gorzej	8,32	9,05	9,53	6,51	6,27	5,43	45,11	44,14
Znacznie gorzej	4,22	3,02	2,77	3,38	2,29	1,81	17,49	
Trudno powiedzieć	0,48	0,36	0,48	0,36	0,48	0,36	2,53	9,02

Źródło: jak tabela 4.

Tabela 6.

Opinie rolników o obecnych warunkach gospodarowania, w porównaniu z opiniami sprzed pięciu lat wg wieku kierownika gospodarstwa

Ocena warunków gospodarowania	Wiek kierowników gospodarstwa			Razem
	do 45 lat	45-60 lat	powyżej 60 lat	
Znacznie lepiej	2,2	1,6	0,0	3,7
Nieco lepiej	7,4	5,3	0,4	13,0
Tak samo	9,4	9,7	1,0	20,0
Nieco gorzej	18,8	20,3	3,0	42,1
Znacznie gorzej	6,8	4,5	0,2	11,5
Trudno powiedzieć	4,9	3,3	1,4	9,7

Źródło: jak tabela 4.

Modernizacja ta wymaga sporo środków finansowych. Wydaje się, że owe względy decydują o takiej ocenie obecnych warunków gospodarowania przez młodszych wiekiem rolników. Dowodem tego jest mała ilość młodych rolników starających się w analizowanych gminach wiejskich o takie kredyty preferencyjne. Z danych ODR wynika że, w okresie od 1996 do 1998 roku skorzystało z kredytów tylko 125-ciu rolników, co stanowiło 10,7% ogółu wydanych opinii w województwie białostockim. Z tej formy pomocy finansowej na modernizację gospodarstwa rolnego skorzystało rocznie tylko 43 młodych rolników z terenu 15 gmin wiejskich, tj. średnio 3-ch rolników z gminy. Starsi rolnicy są mniej aktywni i mniej skłonni do ciągłej adaptacji zmieniających się warunków i zmian koniunktury produkcji roślinnej i zwierzęcej. Ogólnie można powiedzieć, że ocena obecnych warunków gospodarowania jest zróżnicowana. Rolnikom, z mniejszych obszarowo gospodarstw oraz starszych wiekiem, gospodaruje się

obecnie gorzej niż 5 lat temu. Relatywny udział takiej oceny warunków gospodarowania przez rolników z większych gospodarstw jest mniejszy.

Ważnym zagadnieniem, mającym wpływ na przyszły rozwój, jest także przewidywanie zmian sytuacji ekonomicznej gospodarstwa (tab. 7 i 8).

Tabela 7

Opinie rolników o przewidywanej sytuacji ekonomicznej gospodarstw
za 5 lat (w %)

Sytuacja gospodarstwa:	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1- 5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	
Poprawi się	3,2	4,4	2,0	4,3	7,6	13,0	5,3	7,2
Raczej się poprawi	13,9	17,7	17,1	22,9	29,7	32,4	21,4	26,1
Pozostanie bez zmian	20,9	20,9	17,7	20,0	18,6	17,6	19,4	11,7
Zdecydowanie się pogorszy	41,8	32,9	36,7	30,7	24,6	15,7	31,5	33,3
Nie wiem	20,2	24,1	26,5	22,1	19,5	21,3	22,4	21,6

Źródło: jak tabela 4.

Tabela 8.

Opinie rolników o przewidywanej sytuacji ekonomicznej gospodarstw za 5 lat,
wg wieku (%)

Sytuacja gospodarstwa:	Wiek kierowników gospodarstwa		
	do 45 lat	45-60 lat	powyżej 60 lat
Poprawi się	4,6	2,4	0,0
Raczej się poprawi	22,9	13,8	0,0
Pozostanie bez zmian	19,3	19,8	22,0
Zdecydowanie się pogorszy	27,8	45,3	48,0
Nie wiem	25,4	18,7	30,0

Źródło: jak tabela 4.

Przewidywania rolników są zróżnicowane i zależne od obecnej oceny sytuacji gospodarowania oraz wieku kierownika gospodarstwa. Kierownicy z połowy większych obszarowo gospodarstw oceniają, że sytuacja ich gospodarstwa za 5 lat się poprawi, natomiast w małych obszarowo taką ocenę prezentuje tylko 10% ich kierowników. Przeciętnie badanych rolników uważa, że sytuacja ich gospodarstwa za 5 lat będzie lepsza niż obecnie. Najbardziej optymistyczni w swoich przewidywaniach są kierownicy gospodarstw, w których występuje dodatkowa działalność gospodarcza. 1/3 z nich uważa, że za kilka lat sytuacja ich gospodarstw będzie lepsza i taka sama ilość uważa, że się zdecydowanie pogorszy.

Prawie ponad 1/4 rolników poniżej 45 lat ocenia, że sytuacja ich gospodarstwa w najbliższych latach poprawi się, w starszych grupach wiekowych odsetek tak oceniających jest znacznie mniejszy. Ogólnie można powiedzieć, że młodszy

wiekami rolnicy bardziej optymistycznie oceniają sytuację swoich gospodarstw w perspektywie kilku lat.

Badania dały również odpowiedź na pytanie o ocenę perspektyw zjednoczenia Polski z Unią Europejską.

Tabela 9

Ocena rolników o perspektywie zjednoczenia się Polski z Unią, wg grup obszarowych (%)

Ocena perspektywy zjednoczenia:	Grupy obszarowe gospodarstw w ha UR							G. z d. dz.*
	1-5	5-10	10-15	15-20	20-30	>30	Średnio	
Korzystna	7	11,4	12,9	10,7	31,4	44,4	17,9	22,5
Obojętna	41,1	42,4	42,9	24,3	29,7	24,1	34,9	37,8
Nie korzystna	51,9	46,2	44,2	65,0	38,9	31,5	47,2	39,6

Tabela 10.

Ocena rolników o perspektywie zjednoczenia się Polski z Unią, wg wieku (w%)

Ocena perspektywy zjednoczenia:	Wiek kierowników gospodarstwa		
	do 45 lat	45-60 lat	powyżej 60 lat
Korzystna	22,7	9,2	0,0
Obojętna	34,6	30,6	32,0
Nie korzystna	42,7	60,2	68,0

Ankietowani rolnicy, w przeważającej części, wyrażają się niekorzystnie i mają obawy co do perspektyw zjednoczenia z Unią. 1/3 ogółu rolników wyraża postawę obojętną, a tylko 1/6 ankietowanych korzystnie mówi o perspektywach. Analizując wyniki oceny według wieku kierownika gospodarstwa i jego stosunek do zjednoczenia to w przeważającej opozycji są właściciele w wieku powyżej 45 lat, natomiast zwolennikami tego procesu są kierownicy do 45 lat.

Podsumowując wyniki badań ankietowych, należy w tym miejscu zaznaczyć, że były one aktualne w okresie ich realizacji (I kwartał 1998 roku). W wyniku zmian jakie niewątpliwie nastąpiły po tym okresie, szczególnie w otoczeniu zewnętrznym funkcjonowania gospodarstw rolnych, niektóre opinie rolników może uległy już zmianom. Obraz ocen i postaw rolników był jednak bardzo zróżnicowany, a krytyka i bierność, jak również pozytywy i postawy aktywne, są miarą reakcji rolników na dokonujące się zmiany warunków funkcjonowania gospodarstw, przy realizowanej aktualnie polityce rolnej.

Mimo, że w tekście przedstawiono niektóre już wnioski wynikające z badań, celowe jest na końcu stwierdzenie iż, w badanych gminach w wyniku dokonujących się zmian w polityce i otoczeniu rolnictwa następuje powolna, ale jednak widoczna polaryzacja gospodarstw.

Na obszarze przygranicznych gmin można wydzielić dwie główne grupy obszarowe, w których rolnicy mają podobne zamierzenia, postawy i opinie o przyszłości gospodarowania.

Pierwsza grupa (od 1 do 15 ha UR) to gospodarstwa mało obszarowo, wykazujące cechy stagnacji produkcyjnej, z brakiem planów na przyszłość, nie doinwestowane, borykające się z dość dużym ukrytym bezrobociem.

Druga grupa (powyżej 15 ha UR) to gospodarstwa, w których kierownicy w wieku średnim, wykazują aktywność, choć jest ona uzależniona od posiadanych własnych środków finansowych. W grupie tej jest największy odsetek optymistów, uważających, że sytuacja ekonomiczna ich gospodarstw poprawi się w perspektywie zjednoczenia się Polski z Unią Europejską.

LITERATURA

1. Wojewódzki Urząd Statystyczny. Powszechny Spis Rolny 1996; Białystok 1997.
2. Główny Urząd Statystyczny. Powszechny Spis Rolny 1996; Warszawa 1998.
3. Bąk Mieczysław: Rozwój gospodarki wiejskiej. Oficyna Naukowa, Warszawa 1995.
4. Przygodzka Renata: Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich na przykładzie regionu północno-wschodniego. Materiały Konferencyjne. Uniwersytet Warszawski Filia w Białymstoku, 1994.
5. Praca zbiorowa: Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich pogranicza zachodniego. PAN, Warszawa 1996.